



Den här dagen...

Den 29 mars 1792 avled Gustaf III i efterdyningarna av mordattentatet på operamaskeraden tretton dagar tidigare. Kungen hade träffats bakifrån av en otäck pistolladdning bestående av hagel och spiknubb strax ovanför vänstra höften inte långt från ryggraden. Skadan bedömdes inte vara livshotande men krävde flera mycket smärtsamma operationer. Att även till synes ofarliga skottskador kunde infekteras och orsaka komplikationer såsom blodförgiftning var emellertid någonting som den ofta hjälplösa dåtida läkekonsten kände till alltför väl (ungefär fyrtio procent av alla sårade i krig dog efterhand av sina blesyrer vid den här tiden).

Men det låg också något särskilt ödesmättat över Gustaf III:s död. Det är känt att kungen var rätt så vidskeplig av sig. I allt från rollen som frimurare till konsulterande av spågummor visade han prov på ett passionerat intresse för den magi och mystik som kringgärdade den tidigmoderna människans verklighetsuppfattning. Ett annat exempel på kungens skrockfullhet var hans rädsla för månaden mars, som trots att han ägde stor begåvning i upprätthållande av fasader och bibehållande av lugn i de värsta av stormar inte gick att dölja för omgivningen. I ett brev i mars 1785 skrev hertiginnan Hedvig Elisabet Charlotta:

Kungen förefaller synnerligen orolig. Det kan inte gärna vara några politiska skäl, som ge anledning därtill, utan det är troligen endast för att vi nu äro i mars månad. Sedan en lång tid tillbaka har kungen den föreställningen, att det skall hända honom någon olycka i denna månad, och det är verkligen sant att nästan allt obehagligt, som han varit utsatt för, inträffat i mars. Detta har gett ökad fart åt hans vidskepliga föreställning, ett bevis på hur även den mest upplysta person kan ha sina svaga sidor.

En av de olyckor som inträffat i mars var brytningen mellan Gustav och hans mor 1778, en annan den späde sonen Karl Gustavs död den 23 mars 1783. Under de



Karl Gustav av Sverige (1783), av Gustaf Lundberg, Gripsholm.

fruktansvärda dagar av ovisshet då det mycket sjuka barnet svävat mellan liv och död hade kungen förklarligt nog varit svårt uppriven och pendlat mellan att försöka fördriva tiden med läsning och att vandra nervöst fram och tillbaka mellan rummen på slottet. Sannolikt bidrog ängslan för marsförbannelsen till ett ökat ångestpåslag. Den 22 mars hade kungen tagit med sig statssekreteraren Elis Schröderheim till biblioteket. "Där brast han i gråt", berättar Schröderheim, "talte om mars månad och anmärkte, att prinsen sjuknat den 17 [mars], som var just anniversairen

af hans brouillerie med modren". Schröderheim blev enligt egen utsago mycket nedslagen av Gustav III:s sätt att resonera på, eftersom det adderade en tjock ödesstämning över alltsammans. "Jag fruktade alla elaka följder däraf för hans sinneshäftighet, hans imagination och böjelse till skrock, men ännu mera för hjärtats tillvitelser".

Strax efter kungens sammanbrott gick de båda männen vidare genom slottet och passerade då ett porträtt av Karl I av England (1600–1649), som fängslats och avrättats av parlamentaristerna i det engelska inbördeskriget. Målningen satt i en vackert skulpterad ram som bland annat bar en kungakrona genomkorsad av en bödelsyxa. Enligt Schröderheim såg kungen först på porträttet och sedan på honom med en "stark och skarp uppsyn" – som om han fått ett förebud om den slutliga olycka som skulle drabba honom.

Kungen talade en lång stund därefter om Karl I och Oliver Cromwell och i anslutning till den förstnämndes öde hur hans egen kungabana en dag skulle komma att ändas. Om hans död inte skulle bli naturlig, förklarade han, önskade han hellre möta slutet på schavotten än att "stupa för en Damiens eller Ravaiillac".¹ Sedan förlorade han sig i spekulationer kring vem som kunde vara hans egen Cromwell, väl medveten om det hat som pyrde emot honom i Sverige. "Detta ämne", avrundar Schröderheim, "följdes länge under tilltagande ohyggligheter, till dess vi äntligen åter igen kommo till Lovisa Ulrika, till mars månad, till frimureriet och mycket därtill hörande [...] allt hvad vi sågo var fatalt".



Anckarströms mask och mordvapen.
Foto: Livrustkammaren.

Att kungen kort före midnatt den 16 mars 1792 skulle träffas av det ödesdiga skottet på maskeradens är med dessa berättelser vid handen ändå ett anmärkningsvärt sammanträffande. Om det inte vore för det faktum att attentatsmännen egentligen avsett slå till tidigare kunde man nästan misstänka att datumet var del av mordkomplotten. "Min Gud", skrev Schröderheim med händelserna 1778, 1783 och 1792 i åtanke, "hvilken enchainement af händelser, hvilket ämne till häpnad och anmärkning!"

Kungens sista dag är beskriven i flera ögonvittnesskildringar. Liksom under hela tiden sedan skottet avlossats uppvisade kungen även under sina sista timmar ett oförskräckt yttre. När läkarna konstaterade att det endast återstod fem-sex timmar av kungens liv fick han bråttom att genomföra sina sista anstalter som statschef, bland annat att granska och underteckna en fullmakt som Schröderheim hade uppsatt. "Under tiden tog Hans Maj:t avsked av alla dem som omgävo honom,

¹ Robert-François Damiens (1715–1757) skadade Ludvig XV med en kniv i ett mordförsök vid Versailles 1757. François Ravaiillac (1578–1610) knivmördade den franske kungen Henrik IV på öppen gata i Paris 1610.

tackade dem för deras tjänster och sade några vänliga ord till envar”, berättar Gustaf Mauritz Armfelt, och tillade att kungen ”under detta smärtsamma och gripande uppträdande inte glömde den ringaste av sin betjäning”. Man ska då komma ihåg att kungen samtidigt utkämpade en uppenbar dödskamp. ”Bröstet gick mycket högt och sorlade, andedrägten var svår, plågorna stora, hufvudet lutade och slemmen besvärade så grufveligen, att doktorerna med pennor borttogo massor därpå”.

Slutligen flyttades han till sin stora säng för att få avsomna i enskildhet. Där tog han nattvarden och läste Fader vår med biskop Olof Wallquist och endast ett fåtal förtrogna närvarande. Bland de som kallades till kungens säng var Schröderheim som anmälde sig vid kungens säng strax efter att Wallquist lämnat rummet. Kungen var då knappt vid medvetande och slumrade till i korta intervaller. (”Jag känner mig sömning och ett ögonblicks vila skulle göra mig gott”, var enligt Armfelt kungens sista ord.) När Schröderheim tog kungens hand kände han endast en svag tryckning till svar. Liksom andra satte sig Schröderheim ner för att vänta på att kungen skulle vakna igen.

”Det är slut”, utbrast kungens livmedikus kort därpå. Alla störtade då fram till sängen men kunde inte urskilja någon förändring i kungens utseende, utom att ögonen var slutna. ”Han sover”, föreslog Armfelt. ”Ja”, svarade läkaren kort, ”den eviga sömnen”.



Gustaf III har beskrivits som ”sanguiniker”, vilket är det temperament som enligt klassisk astrologi är närmast förknippat med planeten Mars – den röda himlakroppen vars vandring över natthimlen ansågs utgöra förebud om krig, revolutioner, våld och blodspilla. Det är knappast osannolikt att kungen var färgad av sådana uppfattningar i sin fruktan för månaden mars. Och i efterhand kan vi konstatera att den var berättigad!

Illustration ur *De sphaera* (1470) som visar Mars mellan Skorpionen och Väduren av Cristoforo de Predis (1440–1486), Museo Lapidario Estense, Modena. Notera krigshändelserna som äger rum i bildens nedre del.

Referenser till texten i övrigt:

Beth Hennings (red.), *Ögonvittnen om Gustav III*, Stockholm 1960

Leif Landén, *Gustaf III: en biografi*, Stockholm 2004

Elis Schröderheim, *Skrifter till konung Gustaf III:s historia*, Lund 1892

Oskar Sjöström, styrelseledamot